

RAIMO PULLAT, *Tallinlase Asjademaailm Valgustussajandil* [Świat rzeczy mieszkańców Tallina w stuleciu oświecenia], Estopol, Tallinn 2016, ss.384, tab. 34, ryc. nlb., czarno-białe i kolorowe, streszcz. niem.

Raimo Pullat, wybitny badacz dziejów Estonii w dobie wczesnonowożytnej a także w stuleciach XIX i XX¹, tym razem pokusił się o syntezę problematyki kultury materialnej mieszkańców Tallina (ówczesnego Rewla) w XVIII w. Problematykę estońską R. Pullat prezentuje z reguły w kontekście europejskim — krajów basenu Bałtyku, Europy Środkowej i Wschodniej, Zachodu. Także w bibliografii omawianej książki, obejmującej ponad 700 pozycji, znalazły się obok dzieł klasyków historii kultury czy antropologii historycznej (Braudel, Elias, Geertz... itd.) opracowania i wydawnictwa źródłowe dotyczące kultury materialnej mieszkańców Europy Środkowo-Wschodniej. Obok najliczniejszych wydawnictw estońskich oraz niemieckojęzycznych, co oczywiste w przypadku miasta o tradycjach hanzeatyckich, Autor wykorzystał wiele

¹ Więcej o autorze omawianego dzieła zob. T. Liibek, D. Vseviiov, *Jubileusz Profesora Raimo Pullata*, „Kw.HKM”, R. LXIII, 2015, nr 2, s. 377–380.

opracowań polskich². Ze zbiorów zagranicznych — rosyjskich i polskich — zaczerpnął też część materiału ilustracyjnego.

Opis tytułowego świata rzeczy poprzedza prezentacja jego dziejowego kontekstu. W wyniku Wojny Północnej Estonia znalazła się w granicach imperium rosyjskiego (do roku 1918). Wojna, a w większym jeszcze stopniu epidemia dżumy z lat 1710–1711, przyniosły również załamanie gospodarcze i katastrofę demograficzną, spadek zaludnienia całego kraju o ponad połowę, zaś samego Tallina o 80%. Do stanu z końca XVII w. (ok. 10 000 mieszkańców) stolica Estonii powróciła w początku lat osiemdziesiątych, by w latach dziewięćdziesiątych stulecia XVIII przekroczyć 11 000 mieszkańców. Tallin ponownie pełnił rolę znaczącego w skali Europy Północno-Wschodniej centrum gospodarczego (port), administracyjnego (siedziba gubernatora) i kulturalnego. W zróżnicowanej gospodarce, etnicznie, religijnie społeczności miejskiej największe wpływy utrzymywali niemieccy kupcy, urzędnicy miejscy, kształtująca się warstwa inteligencji. W przestrzeni miasta elity władzy, majątku i wykształcenia zajmowały „najlepsze”, centralne rejony. W polu widzenia Autora znalazły się także grupy liczniejsze, ale słabsze ekonomicznie i politycznie — rzemieślnicy, robotnicy.

Konstruowanie obrazu warunków życia w mieście rozpoczyna Pullat od kwestii infrastruktury — zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, stanu ulic. Dalej przedstawia zagadnienia zdrowotności i opieki społecznej — szpitale, apteki, działania medyków i zawodów pokrewnych (również znachorów). Pisząc o kulturze mieszkania (niem. *Wohnkultur*) sięga do imponującego liczebnością (ok. 500 dokumentów) zasobu zachowanych osiemnastowiecznych inwentarzy mienia. Na ich podstawie przedstawia m.in. postępujące w czasie upowszechnienie takich mebli jak szafa na odzież i komoda. Wspomniane już inwentarze, uzupełnione ikonografią, głównie z drugiej połowy XVIII i początku XIX w., są też podstawą szczegółowej analizy asortymentu noszonych w Tallinie ubiorów, używanych do ich wyrobu tkanin, futer oraz innych materiałów. Sporo dowiadujemy się o ich kolorystyce, wreszcie o wpływach mody — francuskiej, angielskiej, niemieckiej, włoskiej, polskiej i rosyjskiej.

Wiele uwagi poświęca Autor jedzeniu, kulturze stołu. Rozpoczyna od kwestii pozyskiwania produktów spożywczych (uprawy, hodowli, rybołówstwa), dalej zaś przygotowania i konserwacji żywności. Charakteryzuje warunki konsumpcji, jej miejsce i czas, zróżnicowane zależnie od pozycji społecznej biesiadników, ich wyznania itp. W sztuce kulinarnej dostrzega zarówno wpływy obce (zwłaszcza Zachodu Europy), jak i lokalną specyfikę. Podstawą wyżywienia najszerzych, uboższych warstw ludności był chleb żytni. Już w drugiej połowie XVIII w. wyraźnie wzrosło znaczenie ziemniaków. Z ustaleń Pullata wynika wniosek dla polskiego badacza nieco zaskakujący: „ziemniaczana rewolucja” wcześniej niż tereny Rzeczypospolitej objęła położoną na wschodnim krańcu basenu Bałtyku Estonię. Wśród napojów tradycyjnie, od średniowiecza dominowało piwo. Rosło też znaczenie wódki. Autor nie pomija również takich używek jak kawa, herbata, czekolada i tytoń. Pisząc o jedzeniu przedstawia także wyposażenie kuchni i zastawę stołową. W badanym stuleciu znakiem czasu był spadający udział naczyń metalowych i drewnianych, wypieranych przez fajans i porcelanę.

Mieszkańskie elity oraz osiadła w mieście szlachta przejmowały zachodnią kulturę konsumpcji. Regułą stało się indywidualne nakrycie dla każdej osoby zasiadającej do stołu — talerz, łyżka, nóż i widelec.

Inwentarze przyniosły też sporo informacji o środkach transportu, a także o broni. Pozwoliły także ocenić rolę, jaką w otoczeniu mieszkańców estońskiej stolicy odgrywały przedmioty związane z kulturą i sztuką. W domach nie brakowało instrumentów muzycznych, obrazów,

² Z ważnych zabrakło jedynie najnowszej pracy E. Barylewskiej-Szymańskiej, *Od piwnic po strych. Wnętrza domów gdańskich drugiej połowy XVIII wieku*, Gdańsk–Warszawa 2015, opublikowanej już po przekazaniu omawianej książki do druku.

sztychów. W księgozbiorach, do połowy XVIII w. przeważała tematyka religijna, później przybyło dzieł o tematyce świeckiej (autorzy starożytni, współcześni — z Francji, Anglii).

W podsumowaniu Autor stwierdza, że także w Tallinie, położonym na wschodnim krańcu dawnej strefy hanzeatyckiej, a zarazem niemal na przedpolach Petersburga, podobnie jak w innych krajach europejskiego Wschodu stale był odczuwalny silny (bezpośredni lub pośredni) wpływ Zachodu Europy, wówczas lokomotywy cywilizacyjnego rozwoju.

Książka została wydana starannie. Narrację uzupełniają 34 tabele, a także bogaty materiał ilustracyjny. Korzystanie ułatwia Indeks osób. Badaczom cudzoziemskim orientację w podstawowych ustaleniach Autora umożliwi obszernie streszczenie w języku niemieckim (s. 318–331). Warto, aby w przyszłych wydaniach tej cennej dla porównawczych studiów nad kulturą Europy pracy, rozszerzyć zakres tłumaczeń (podpisy pod ryciny, główki tabel). Może doczekamy się także pełnej niemieckiej lub angielskiej edycji. Czytelnicy polscy część ustaleń Autora mogli już poznać dzięki artykułom³, których publikacja na łamach „Kwartalnika HKM” poprzedziła ukazanie się omawianej pracy.

Andrzej Klonder

³ Zob. R. Pullat, *Środki transportu w Tallinie w XVIII wieku*, „Kw.HKM”, R. LX, 2012, nr 1, s. 49–54; tenże, *Instrumenty muzyczne mieszkańców Tallina w XVIII wieku*, tamże, R. LXI, 2013, nr 1, s. 85–90; tenże, *Meble w osiemnastowiecznych inwentarzach mieszczkańskich z Tallina*, tamże, R. LXIV, 2016, nr 3, s. 327–338.